Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
средняя общеобразовательная школа №3 города Чадана
Дзун-Хемчикскогокожууна Республики Тыва

Рассмотрено
на ШУМО
протокол №
/Шагдыр С.О./
от «[illegible]» 08 2023г

Согласовано
зам.дир.по УВР
/Сарыглар С.К./
от «30» 08 2023г

Утверждено
директор школы
/Сегл Л.О./
от «31» 08 2023г.

Рабочая программа
по родной литературе
для 10 класса
учителя родного языка, литературы
Ондар Ураны Суур-ооловны

ТЕМАЛЫГ ПЛАННААШКЫН/КИЧЭЭЛ ПЛАННАШКЫНЫ
10 класс (34 шак)
ТЫВА ЧОГААЛ

Бөлүк №		Программада Дылдың бөлүктери/кезектери болгаш темалары	Шак саны	Хыналдаажылдар	Практиктигажылдар	Ай-хүнү	Ай-хүнү	Өөреникчилерниң кылыр ажыл-чорудулгазының кол хевирлериниң чижек тайылбыры	Электроннуг курлавары	Хыналданың хевирлери (виды, формы контроля)
	1	Киирилде. 2ш.								
1	1.1	Тыва литератураның хөгжүлдези..			1			Тыва литература XX вектиң эгезинде сайзыралы Тыва литературлуг критиканың сайзыралы-биле таныштырар, ооң тыва литератураның хөгжүлдезинге ролю.		
.2	1.2	«Тыва чогаалдың мээн амыдыралымга ужур-дузазы чүдел?» деп угаап боданыышкынныг чогаадыг		1				Бодунуң бодалдарын чижекке илередип, бадыткап билир. Номчаан чогаалдарының дугайында сактып бижиир, авторларының дугайында бижиир. Харылзаалыг бижимел чугаа сайзырадылгазы		
	2.	Кижи. 1 ш.								
3.	2.1	Салчак Калбакхорекович Токаның амыдыралы, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы			1			Чогаалчының амыдыралы, намдары. Тыванның хөгжүлдезинге чогаалчының ролю.. Чогаалчының чогаадкычы ажылының дугайында, чогаал ажылы, күрүне ажылы. Тыванның хөгжүлдезинге чогаалчының ролю. Ооң чогаалдарының бот-тускайлаңы, ТАР-ның үезинде болгаш Тыва АССР үезинде ниитилелдиң амыдыралының дугайында	Презентация, чуруктар	
	3.	Кижи – ниитилел – күрүне. 4 ш. + 1ш. (ч/с)								
4.	3.1	Тока С. К.«Араттың сөзү» деп романында Тыванның төөгүзү.			1			Чогаалдың темазын тодарадыр. Чогаалдың иштики темаларын боду тодарадып билир: өг-бүле темазы, романда овур-хевирлер. Чогаалды утказын, өөренип турар чогаалынга хамаарылгазын илередип билири, ында болуушкуннарга тайылбыр берип шыдаары, ол үениң төөгүлүг болуушкуннарынга хамаарылгазы, ону сайгарып билири. Тыванның төөгүзү-биле чогаалда болуушкуннарны холбаары. Чогаал теориязы-биле ажылдаар. Чогаалды_ темазы, ында көд\рттүнген берге айтырыгларны сайгагар, мөзү-бүдүштүң сорук кириишкини, чогаалдың овур-хевирлери, композициязының онзагайы, дылдың уран-чечени, аргалары, чурумалдыг аргалары.	Тыва шииден үзүндүлер (видео)	
5	3.2	Тока С. К.«Араттың сөзү» деп романынын ийиги номундан эгелер: «Он сургуул»; «Улуг ужар». .			1			Эгелерниң иштики темаларын боду тодарадып билир. Номчаан эгелирниң утказын, ында болуушкуннарга хамаарылгазын илередип билири, ында болуушкуннарга тайылбыр берип шыдаары, ол үениң төөгүлүг болуушкуннарынга хамаарылгазы, ону сайгарып билири. Тыванның төөгүзү-биле чогаалда болуушкуннарнын холбаары. айтырыгларны сайгагар, мөзү-бүдүштүң сорук кириишкини, чогаалдың овур-хевирлери, композициязының онзагайы, дылдың уран-чечени, аргалары, чурумалдыг аргалары.		
6.	3.3	Тока С. К.«Араттың сөзү» деп			1			Эгелерниң иштики темаларын боду тодарадып билир. Номчаан эгелерниң		

		романынын үшкү номундан эгелернин утказы. «Улуг Москва, амыр-ла»; «Улуг өөредилге эгелээн						утказын, ында болуушкуннарга хамаарылгазын илередип билири, ында болуушкуннарга тайылбыр берип шыдаары, ол үениң төөгүлүг болуушкуннарынга хамаарылгазы, ону сайгарып билири. Тываның төөгүзү-биле чогаалда болуушкуннарны холбаары. айтырыгларны сайгагар, мөзү-бүдүштүң сорук кириишкини, чогаалдың овур-хевирлери, композициязының онзагайы, дылдың уран-чечени, аргалары, чурумалдыг аргалары.		
.7	3.4	*Чогаал теориязы:* соцреализм, реализм			1			Уран чүүлдүң болгаш литератураның уран-чечен аргалары болур социалистиг реаализм (боттуг барымдаалар) деп билиглерни тодарадыры. Чечен чогаалда социализмниң идеалдары. Медээлерни шын ажыглап, ону сайгарып, эде көрүп, шын шилип тывар сорулгалыг тайылбырлыг, сактыышкынныг, сайгарылгалыг чогаалдар-биле ажылдап билир.	презентация	
8	3.5	Чогаадыг «Эртем-билигже чүткүл деп чүл ол?»		1				Угаап-боданыышкынныг чогаадыгны бижип билир. Бодунуң бодалын шын илередип билир. Бердинген темага херек медээлерни боду дилеп тывар. Номчаан чогаалы болгаш бодунуң амыдыралы-биле холбаар		
	4.	Кижи – ниитилел – күрүне. 1ш.								
9	4.1	С.А. Сарыг-оолдуң намдары болгаш чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы.			1			Тыва литератураның үндезилекчилериниң бирээзи база Тываның улустуң чогаалсчызы, шүлүкчү, проза, шии чогаалчызы болгаш очулдурукчу С.А Сарыг-оолдуң амыдыралчы эрткен оруун, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын өөренип көөр. «Ак-көк хемниң кижилери» депбир дугаар тыва уран-чечен фильмниң авторларының бирээзи, тыва чоннуң культуразының болгаш ниитилел амыдыралының барымдаалары-биле чогаалчының ажыл-чорудулгазын деңнеп көөр. Чогаалчы дугайында литература-критиктиг стаьялар-биле таныжар.		
	5	Кижи болгаш өг-бүле 1 ш.								
10	5.1.	С.А. Сарыг-оолдуң философчу болгаш ынакшыл лириказы.			1			«Ынакшыл», «Чараш карак», «Үрезинчигеш», «Өскүстүң чалбарыы» Ынакшыл темазында бижиттинген шүлүктериниң онзагайы. Шүлүктерниң дылының чончузу, чечен аргаларның чедимчелии. Чогаалдарда идея, овур-хевир болгаш деталь. Амыдырал, күш-ажыл дугайында авторнуң философчу бодалдары. Лириктиг маадырларның амыдыралчы көрүжү, чуртталгага ынакшылы, биче сеткилдии. Чогаалдарның бижиттинген аянының өске хөй национал литератураларда шүлүкчүлерниң аяны-биле чүүлдешкээ.		
	6.	Кижи – ниитилел – күрүне 3ш.								
11	6.1	С.А. Сарыг-оолдуң «Аңгыр-оолдуң тоожузу» (бирги номдан эегелер)			1			Бирги номдан эгелер: «Кижи чугаалажып таныжар, аът киштежип таныжар», «Чугааның эгези», «Эргин кырында», «Ием төрели оюнзак улус». Романда төөгүлүг үе болгаш девискээр. Тыва төөгүзүнде ниитилелполитиктиг байдалдарның илереп келгени. Тыва чоннуң көшкүн ажыл-амыдыралының, езу-чаңчылдарының бойдус, октаргай-биле холбаалыы. Чоннуң делегей көрүүшкүнүнүн, бурунгаар депшилгелиг үзел-бодалын делгем чурааны. Ынакшыл темазының чыруттынганының чажыды, онзагайы. Дылының чончузу, уран чаражы, аас чогаалы-биле сырый холбаалыы. «Аңгыр-оолдуң тоожузунуң»	Таблица, презентация	

								бот-намдар чогаал болганының үндезинии. Авторнуң бот-тускайлаң туружунуң тоожуда илерээшкини..		
.12	6.2	С.А. Сарыг-оолдуң «Аңгыр-оолдуң тоожузу» (ийиги номдан эгелер)			1			Ийиги номдан эгелер: «Чиктиг, солун чугаалар», «Кода-суурлар өрттенген». «Эр улус ...арга кирип адыг-бөрү-даа аглаай-ла“, ”Кижилер өскерилген», «Аревэге кирип алдым», «Кызыл хоорай». Аңгыр-оолдуң иштики делегейиниң сайзыралының тема болгаш идея илередириниң чепсээ бооп турары. Кол маадырның сонуургак аажы-чаңы, амыдыралга ынакшылы, бурунгаар чүткүлдүү, тура соруктуу.		
.13	6.3	С.А. Сарыг-оолдуң «Аңгыр-оолдуң тоожузу» деп чогаалдың идей-тематиктиг утказы		1				Чогаалда ниитилел-политиктиг байдалдарны көргүскенин, чоннуң делегей кңрүүшкүнүн делгемчиди чураанын, кол маадырларның иштики делегейиниң сайзыралын, чоннуң бурунгаар көрүштүг үзел-бодалын, ынакшыл темазын чырытканының чажыдын тодарадып, тайылбырлап, бадыткап билири		Чогаалда улусчу чаңчылдарны, ужурларны, езулалдар чыып бижиир
	7							**Кижи – төөгү – амгы үе. 3ш.**		
14	7.1.	С.А. Сарыг-оолдуң «Алдын-кыс» деп шүлүглелиниң номчулгалыг сайгарылгазы.			1			Чогаалдың 6,7,8-ки эгелеринде сууржулга, төөгүлүг үени, коллективтиг ажыл-агыйны, көшкүн амыдыралды, төрээн чериниң чурумалын көргүскени, 9,10 дугаар эгелерниң утказы, Алдын-кыстың чаа амыдыралга киржилгези, ооң сагыш-сеткилиниң көрүжүнүң делгемин, Алдын-кыс болгаш Байырның аразында ынакшылының онзагайы. Чогаал маадырының овур-хевирин төөгү темазын дамчыштыр чуруп көргүскени. Тыванын тоогузун коргускени. Тема, идеязы. Сайгарылгазы: пейзаж, портрет, интерьер. Шээжилээр.		
15	7.2.	С.А. Сарыг-оолдуң «Алдын-кыс» деп шүлүглелиниң композиция болгаш сюжеди.			1			Чогаалдың композиция болгаш сюжеди. Дылының улусчузу. Шүлүглелдиң адының символиктиг утказы. Композицияның элементилериниң (пейзаж чурумалының, портрет чуруурунуң) аргалары, чогаалдың идей-тематика илередиринге салда-ры. Алдын-кыстың төлептиг аажы-чаңы, амыдыралчы көрүжүнүң делгеми. Шүлүглел болгаш номчукчу. Чогаал критиктериниң сайгарылгалыг чүүлдери.	презентация	
16	7.3.	*Чогаал теориязы.* Чечен чогаалдың кол-кол методтары.			1			Чечен чогаалдың методтарының дугайында билиг. Чогаал методун илередириниң кол аргалары: чогаалдың шынныы, чогаалчының делегей көрүүшкүнү, чогаал бижииириниң талазы-биле уран мергежилдии база чогаадыкчы салым-чаяаны. Уран чүүлге хамаарыштыр тускай угланыышкыннар. Литературлуг агымнарның: романтизм, реализм, натурализм, символизм, авангардизм, модернизм, социалистиг реализм, постмодернизм. Тыва литератураның хөгжүлдезинге литературлуг агымнарның салдары. Очулга.		
17	7.4	Сергей Бакизович Пюрбю. Намдары, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы.			1			«Чаңгыс сөс дээш», «Пушкин шөлүнге». Тыва литератураның хөгжүлдезинге С.Б.Пюрбюнүң үлүү.Шүлүкчүнүң допчу намдары.Шүлүк болгаш шүлүкчү дугайында тема. «Чогаалчының човалгазының аар ижи…». Уран сөс-биле ажылдың нарыны, ниитилел мурнунга харыысалгалыы. Чогаалчының үнүнүң күжү.		
	8							Кижи болгаш өг-бүле.		
18	8.1.	Сергей Бакизович Пюрбюнүң шүлүк чогаалы.			1			Чогаалчының шүлүктери. «Ак-көк дээр дег өннүг», «Күскү сесерликке», «Белек», “Чуртталганың аялгазы». С.Б.Пюрбюнүң ынакшыл лириказы. Идея болгаш ону илередириниң уран-чечен аргалары: деталь, чурумалдыг овурлар. «Чуртталганың		

								аялгазы». Лириктиг маадыр, ооң амыдырал дугайында философчу бодалдары. Шүлүктүң бижиттингениң онзагайы.Шүлүктерниң аянныг номчулгазы. Сайгарылгазы.		
	9	Кижи – ниитилел – күрүне. 2 ш.								
19	9.1.	С.Пюрбю «Үем болгаш үе-чергем дугайында». 1 эгези.			1			Шүлүглелдиң 1 эгезиниң сайгарылгазы Шүлүглелдиң бижиттинген төөгүзү. Тоожукчу маадыр – төөгүнүң дириг херечизи. Чаа Тыва, ооң сайзыралче бурунгаар базымнары. Шүлүглелдиң уран-чечени, идейлиг утказынын чураанының күштүү, тургузуунуң онзагайы. Чогаал маадырларының аттарының символиктиг ужур-утказы. Оларның шүлүглелдиң идейлиг ужур-утказын илередиринге салдары.		
20	9.2.	С.Пюрбю «Үем болгаш үе-чергем дугайында». 2,4 дугаар эгелериниң сайгарылгазы.			1			Тоожулалдың чечен девискээрин, үезин, чаа амыдыралче, сайзыралче базымнарын чураан уран аргалары; шүлүглелдиң дылының чеченин, чедингирин; үлегер домактарны чөптүг ажыглаанын; кижизидикчи салдарын тодарадып, бадыткап билир.		
21	9.3.	Олег Карламович Саган-оол. Намдары, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы			1			О.К.Саган-оол – сураглыг тыва прозачыларның бирээзи. «Ужуражыышкын» – баштайгы чечен чугаа. Документалдыг тоожулары: «Баян-Таланың кижизи», «Кежиктиг сылдыс». Очерк жанрында бижиттинген чогаалдар. «Малчын арат Сандый», «Арат чоннуң мурнундан». Очерктерниң төөгүлүг ужур-дузазы, уран- чечен онзагайы. Көшкүн тыва чоннуң амыдыралында чаартылгаларны,бөдүүн арат кижиниң овур-хевирин чуруурда, чогаалчының ажыглаан уран аргалары, бот-тускайлаң көрүжү.О.К. Саган-оолдуң чогаалдарының пафозу.Тыва роман бижииринiң сайзыралынга киирген үлүү. “Дөспестер”– көдээ ажыл-ишти суртаалдаан, чогаадыкчы аныяктарны деткээн,амыдыралче чаа көрүш-биле бижиттинген чогаал. О.К. Саган-оолдуң шии чогаалы. Шии чогаалында көдүрттүнгенайтырыгларның чидии, авторнуң дидим көрүжү, туружу. Тыва театргасалдынган шиилери. Эң баштайгы тыва «Ак-көк хемниң кижилери»,«Тыва – үелерниң белдири» деп уран-чечен фильмнерниң сценарийле-рин бижииринге О.Саган-оолдуң киирген үлүг-хуузу. Очулга ажылы.		
		Кижи – бойдус – депшилге. 3ш.								
22		О. Саган-оол «Дөспестер» Хеймер-оола биле Боражыктың овур-хевирлери. .			1			Чогаалда мал ажылынга аныяктарның сонуургалын, бедик идепкейин көргүскени. Романның идейлиг угланыышкыны, тематиктиг уг-шии. Кол маадыр Хеймер-оолдуң овур-хевири. Аныяк зоотехниктиң ажыл-херек аайы-биле туруштуу, хууда амыдыралынга кижизии, топтуу.Боражыктың овур-хевири. Колхоз даргазының чаңында төлептиг үүлдер: туруштуу, дагдынган ажыл-херээнге бүрүн бердингени, эш-өөрүнге сагыш човаачалы. Агар-оолдуң овур-хевири. Ооң ажылынга хамаарылгазы: чаа үүлдү хүлээп билбези, эргижирээн билиишкиннерден болгаш теориядан уштунуп шыдавайн чорууру, талалакчы эвес кижилер-биле ажылының чараш эвес талалары. Романның дылының уран-чечени.	презентация	
23		О.Саган-оолдуң «Дөспестер» деп романында мал ажылынга аныяктарның сонуургалын көргүскени.			1			Тывага хой ажыл-агыйын хөгжүдериниң талазы-биле эртемге үндезилээн чидиг маргылдаалыг айтырыгларны көргүскени болгаш бөгүнгү Тывада мал ажылының сайзыралы.		
24		Угаап боданыышкынныг чогаадыг «Хеймер-оол – бодунуң үезиниң		1				Номчаан чогаалга даянып бодунуң бодалын илередип билир, чогаалдың ханы утказы, бижимел чугаазын сайзырадыры		

		маадыры»								
		Кижи – ниитилел –күрүне. 2ш								
25		Бадра Ужуней оглу Иргит. Намдары, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы.			1			И.Ү. Бадраның тыва литератураның, культураның сайзыралынга киирген үлүг-хуузу. «Арзылаң Күдерек», «Ужудукчу Кидиспей» деп романнары, уругларга бижиттинген «Алдын мыйыс» деп тоолдар номунуң онзагайы.		
26		И.Ү. Бадраның «Арзылаң Күдерек» деп романында Тыванын төөгүзү			1			«Арзылаң Күдерек» – ийи номнуг төөгүлүг роман. Тыва арат чоннуң делегей көрүүшкүнүнүң делгеми, төрээн черинге ынаа болгаш хумагалыы. Чоннуң бот-тускайлаң күрүне тургузуп алыр дээн күзел-соруу. Чонунуң алдар-адын, чаңчылдарын, сүлде-сүзүүн, мерген угаанын чурт иштинге-даа, чурттан дашкаар-даа камгалап чораан тыва мөге Күдеректиң овур-хевири. Чөптүг чорук дээш, төре херээниң демисели дээш,мөге салым-чаяанын Күдеректиң ниитилел херээнге киириштирип чорааны, бот-национал туружун илередип шыдаар мөзү-шынарының үлегерлии. Тыва, моол, алтай, казах, хакас, орус мөгелер аразында найырал. Тыва улустуң салгалдар, төрел-аймак аразында харылзааларын чедимчелиг көргүскени. Чогаалда овур-хевирлерниң чуруттунганының онзагайы, дылының уран-чечени. Чогаал болгаш амгы үе. Аныяк салгалдың күш-дамыр сайзырадырынга база национал бот-медерелин хевирлээринге кижизидикчи салдары.	чуруктар	
		Кижи – ниитилел –күрүне. 2ш								
27		Салчак Өдекеевич Тамбаның чогаадыкчы намдары болгаш ажыл-чорудулгазы. «Амыргалаар» деп тоожузу			1			С.Ө. Тамба – шүлүкчү, прозачы,журналист. Тоожу «Амыргалаар» деп тоожунуң утказы, темазы, дылының уран-чечени. «Доңгада кадык» – тыва поэзияның классиктиг чогаалы, ооң тыва литературада чөрүлдээлиг «салым-чолу». С.Ө. Тамбаның шүлүктери «Мээң байым», «Амыдырал хеми», «Сөзүм утпа», «Капитан Гастеллога», «Аалдап четсе». Шүлүктериниң идейлиг утказы, мөзү-шынар темазының делгеми. Бижиттинген аяны, дылының уран-чечен аргаларының дээштии. Чогаалдың тема, идеязын, уран чечен онзагайларын тодарадыр.чогаалда көдүрттүнген айтырыгларны сайгарар, номчаан чүүлүнге хамаарыштыр бодунуө бодалын илередип билир. Маадырларның ажыл-херээнге, чорук-херээнге, болуушкуннарга үнелелди бээр.		карточкалар
28		Константин Чанзанович Тоюң Намдары, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы.			1			Тыва литератураның төөгүзүнде К.Ч. Тоюңнуң үлүг-хуузу. Төрээн чер темазында бижиттинген шүлүктери. «Көгерим». Улустар аразының найыралы, ава болгаш бичии уругларга бижиттинген чогаалдарының онзагайы. К.Ч. Тоюңнуң ынакшыл лириказы. «Ыраажы кыс» – чоннуң ынак чогаалы.		
29		Салим Сазыгович Сюрюн-оол Намдары, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы**.**			1			С.С. Сюрюн-оолдуң чогаал ажылы. Ниитилелдиң нарын айтырыгларын көдүреринге чогаалчының бот-тускайлаң көрүжү, дидим үнү. Амыдыралдың «хөлегеленчек» талаларын бир-ле дугаар ажык-чарлыг, чидиг көдүрүп, тыва прозаның «ховузунга» чырытканы. Мораль-этика айтырыгларын көдүрген чогаалдары. Шүлүктери. «Көк-көк даглар», «Ак». С.С. Сюрюн-оолдуң шүлүктери. Төрээн чер темазында бижиттинген чогаалдарының онзагайы. Ыры болу берген шүлүктери. Төрээн чер темазында бижиттинген шүлүктер. «Көк-көк даглар», «Ак». Шүлүктерниң тургузуу, бижиттинген аяны, утказы. Лириктиг маадыр, ооң иштики делегейин чуруурунга көк-көк дагларның, төөгүлүгсактыышкыннарның салдары, дылдың уран чурумалдыг аргалары. Төрээн черинге ынакшыл болгаш бойдус чурумалы.		
30		С.С. Сюрюн-оолдун «Ногаан			1			Чогаалда тема, идея. Бойдус чурумалы, ооң идейлиг ужур-утказы. Бойдус камгалалының	презентаци	

		ортулук» деп чогаалында көдүрттүнген чидиг проблема.						айтырыы. Аныяктар дугайында бодал, ук бодалга хамаарыштыр тоожуда. Маадырларның туружу. Чогаалдың дылының онзагайы, уран-чечен аргаларның ажыглалы.	я	
31		«Тывалаар кускун» – С.С. Сюрюн-оолдуң чогаадыкчы ажыл-ижинде хамааты туружунуң, үнүнүң дыңзыг илерээнин бадыткаан чогаал			1			.Тыва улустуң чаагай чаңчылдарын, ыдык сүзүглелдерин дидим чуруп көргүскени. Үе аайы-биле кижилерниң угаан-медерелинде өскерлиишкиннер, тыва улустуң езу-чаңчылдарынга хамаарылгалар. Романның кол маадырының аажы-чаңы, ооң тура-соруктуу. Чогаалдың композициязының онзагайы, сюжеттериниң хөй шугумнуу, уран-чечениниң күштүү, дылының байы.		
32		Монгуш Борахович Кенин-Лопсан Намдары, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы.			1			М.Б. Кенин-Лопсан – Тыванын Улустуң чогаалчызы. Аңчы ачазының, тоолчу вазының «баштайгы кичээлдери». Баштайгы тыва национал школаның бирги доозукчузу. Чечен чогаалга хандыкшылының бедээнинге Ленинград университединиң салдары. М.Кенин-Лопсан – шүлүкчү, прозачы, этнограф, төөгү эртемнериниң доктору, хамнаашкын талазы-биле Американ шинчилел фондузунуң «Делегейниң хамнаашкын шинчилелиниң дириг эртинези» аттың эдилекчизи. Чогаалчының бот-намдарында төөгүлүг болуушкуннар. Баштайгы шүлүктери, оларның улустуң аас чогаалы-биле сырый харылзаалыы. Очерк, чечен чугаа жанрындан роман жанрынга чедир чогааадыкчы оруу, чедиишкиннери. Чогаалдарының темаларының онзагайы, идейлиг утказының ханы философчузу, дылының уран чурумалдыы, пафозу, бот-тускайлаң үнү. **Сонеттери** «Деңгер тыптып келбээн болза...», «Часкы шагның элдеп үнү...», «Бедик даглар, чавыс даглар...», «Иви караан көре каапкаш...», «Бодап чораан бодалдарым» Баштайгы тыва сонеттер бижип эгелээн шүлүкчүлерниң бирээзи. Сонеттерниң темазы, делгеми, бижиттинген аянының онзагайы.Сонет хевиринде бижиттинген ынакшыл лириказы. Лириктиг маадырның сеткил-сагыжының байдалдарын илередириниң аргалары.		
33		М.Б. Кенин-Лопсаннын «Чүгүрүк Сарала», .«Буян-Бадыргы» деп чогаалдары			1			«Чүгүрүк Сарала» – баштайгы тыва роман. Баштайгы тыва роман дугайында чогаал критиктериниң төөгүлүг доктаал-саавырлары. Чогаалдың бижиттинген төөгүзү. Романда төөгүлүг үе: Тыва эрткен чүс чылдың үжен, дөртен чылдарында. Чоннуң чаа амыдырал дээш демиселиниң Саадактың ажыл-үүлезинге илереп келгени. Кол маадырның күзелдери, улусчу революцияны, Россия чону-биле найыралды бодунуу-биле билип чорууру, амыдыралга тура-соруктуу.«Чүгүрүк Сарала» деп романда чоннуң чаагай чаңчылдары. Чогаалда найырал темазы. Кызыл Шеригге дузаламчы, тыва араттарның бедик тура-соруктуу. Тыва кижи болгаш чылгы мал. Романда ынакшыл темазын чураанының онзагайы. Чанчык биле Доглааның аразында харылзааның чаражы. Романда сактыышкыннар, монологтар, диалогтар, пейзаж, этнографтыг киирилделер. Чогаалдың композициязы болгаш дылы. Тыва литературада бирги роман-эссениң көстүп келгени. Романның тургузуу. Тыванын төөгүзүнде билдингир чурт баштыңының овур-хевирин барымдаалыг саавыырларга болгаш уран-чечен аргаларга даянып чедимчелигкөргүскени. Кол маадырның иштики делегейиниң чөрүлдээлии. Буян-Бадыргы ноянның амыдыралының үшкүүрлүг үелери.Чогаал маадырының аажы-чаңын илередириниң аргалары: портрет, монолог, шүлүктери. Чогаалдың дылының чечени, чончузу.		
34		Юрий Шойдакович Кюнзегеш. Намдары, чогаадыкчы ажыл-херээ. С.П. Щипачев, Э.Хемингуэй			1			Ю.Ш. Кюнзегештиң тыва литератураның хөгжүлдезинге киирген үлүг-хуузу. «Чогаалчы болгаш төрээн чер» темазының шүлүктеринде илереп келгени, дылының чончузу. Шүлүглелдери, балладалары. Шүлүк жанрынга киирген чаа хевирлер. Ожук дажы		

								жанрының сайзыралы. Ю.Ш. Кюнзегеш «Саргатчай». Ожук даштары. «Шүлүктерниң дөзези», «Тожу кижи хоорайда», «Ужуп үндүм». Шүлүктеринде төрээн чер, ынакшыл, бойдус темазы. Шүлүктерниң тургузуу, дылының уран-чечени, бот-тускайлаң онзагай аян сырынныы. Ю.Ш. Кюнзегеш «Шүлүкчүнүң орнукшулу ыржым, шириин». Шүлүктүң идейлиг утказын илереткениниң онзагайы. Мөгейиг мотиви. С.Б. Пюрбюнүң намдарын шүлүкте элдээрти чурааны. Лириктиг маадырның сагыш-сеткилиниң хөлзээшкини. Чогаалдың бижиттинген аяны. Авторнуң дидим үнү. Элегия жанры. Чогаал теориязы. Тыва литератураның критиказының дугайында Литература критиказынының чугула сорулгазы. Чогаал критиктериниң амыдыралды литература-биле шүүштүрери, чогаалчылар-биле чаржалаштыр боданыры, боттарының туружун илередири. Тыва литератураның төөгүзүнде сайгарылгалыг үүлдерниң көстүп келгени. Баштайга тыва чогаал шинчилекчилери: А.К.Калзан, Д.С.Куулар, М.А.Хадаханэ болгаш өскелер-даа, оларның билдингир ажылдары. Амгы үеде тыва чогаалдың сайзыралынга хамаарышкан шинчилел ажылдары, тыва литератураның хөгжүүрүнге салдары. Делегей болгаш национал литература арыннары... (допчулал). Э.Хемингуэй «Ашак биле далай».Тоожунуң проблематиказы. Кижи болгаш ооң чурттап эрткен оруунуң дугайында чогаалчының бодалы. Балыкчы Сантьягонуң овуру. Чечен детельдың, символдарның ужур-дузазы. Чогаалчының бижиир аянының онзагайы. А.С. Пушкин «Тураскаал», М.Ю. Лермонтов «Булуттар», «Салгын хемези», «Эгел чааскаан оруктува үнүп келдим». С.П. Щипачев «Ынакшылды туюлундан камнап чоргар». Т. Г. Шевченко «Гогольга». Биче буурай чоннарның литературазындан: А. Адаров «Көшкүн кижи», Б. Укачин «Даг ээзи», (үзүндүлер), С.Данилов «Дүн чоруктуг Дүктүг Майык», М. Чебодаев «Крепин». Төрээн черин, найыралды чогаалдарда алгап мактааны. Дылының уран чурумалдыы.		
		Ниити шагы:	**34 шак**	**4**	**30**					